

Mandacılık

Manda bir yönetim biçimidir. Birinci Dünya Savaşı'yla ortaya çıkmıştır. Güney Afrikalı General Smuts savaşın sonunda Aralık 1918'de bir kitapçık yayınladı. Bu kitapçıkta savaştan yenilmiş olarak çıkan devletlerden ayrılacak ülkelerin kendi kendilerini idare edebilecek duruma gelinceye kadar yenmiş devletler tarafından yönetilmesini istiyordu. Ayrıca Smuts yenilen devletlerden ayrılacak Pasifik ve Afrika ülkelerinde yaşayan ulusların uygar olmadıklarını o nedenle de kendi kaderlerini belirleyemeyeceklerini vurguluyordu. Fiili sömürgecilik döneminin sona erdiğini bilen Birinci Dünya Savaşı'nın galip devletleri, Osmanlı İmparatorluğu ile Almanya'dan alacakları toprakları manda yönetimi altına sokmanın uygun olacağını düşünmüşlerdi. Dünyaya yeni bir düzen vermek isteyen İtilaf devletleri, dünyada barışı sağlayabilmek için Milletler Cemiyeti adıyla bir örgüt kurmayı kararlaştırdılar. Bu cemiyetin misakının, 22. maddesinde de manda sisteminin tanımını yaptılar. Buna göre, savaşın sonunda kendilerini yöneten devletlerin egemenliği altından çıkan ve özellikle çağdaş dünyanın güç koşulları içinde henüz kendi kendilerini yönetmek yeteneğine ulaşamamış durumda bulunan halklar kendi kendilerine yönetecek düzeye gelinceye kadar Milletler Cemiyetinin gözetiminde bir gelişmiş devletin koruması altında bulunacaktı. Halkın gelişmişlik düzeyine, ülkelerin coğrafi konumuna ve ekonomik koşullarına göre uygulanmak üzere A, B, C gibi değişik üç çeşit manda yönetimi saptanmıştı. A grubu eski Osmanlı İmparatorluğu yönetimi altındaki Irak, Filistin, Ürdün, Suriye ve Lübnan'a, B grubu Almanya'nın Afrika'daki sömürgelerine, C grubu da Güneybatı Afrika ile bazı Güney Pasifik adalarına uygulanacaktı. Sömürgeciliğin ad değiştirmiş biçimi olarak niteleyebileceğimiz manda yönetiminin bu durumu ortada iken; birçok Osmanlı aydınının ve devlet adamının "kötülüklerin en az kötüsü" olarak gördüğü bu yönetim biçimini benimseyip bu doğrultuda kamuoyu oluşturmaya çalıştıkları dikkati çekmektedir. İngiltere, Fransa, İtalya, Amerika Birleşik Devletleri hatta Japonya gibi bir büyük devletin mandası altında yaşamayı isteyenler vardı. Ancak, bunlar arasında İngiliz ve Amerikan mandacılığını savunanlar en kalabalık ve en etkin grupları oluşturuyordu.

İngiliz Mandacılığı: Padişah, 24 Kasım 1918'de Daily Mail muhabiri ile yaptığı bir söyleşide İngiltere'ye duyduğu hayranlık ve sevgiyi babasından miras olarak aldığını, eski dostluğu yineleyip, güçlendirmek için elinden geleni yapacağını, imparatorluğun kurtuluş umudunu "Allah'tan sonra İngiltere'ye" bağlılıkta gördüğünü belirtmişti. Saray ve çevresinin düşüncelerini yansıtan Alemdar ve Sabah gazetesi de İngiliz himayesinden söz ediyordu. Örneğin Refi Cevat "Bizim yaşamamız için mutlaka bir yol izlememiz gerekiyor. Daha önce de belirttiğimiz gibi bu yol bizi İngiltere politikasına ulaştıracak bir yol olmalıdır." diyordu. Mantıksız politikaların sona erdiğini de belirten Refi Cevat, Osmanlı Devleti'nin İngiltere ile işbirliği ettiği sürece sürekli kazandığı mesajını veriyordu. Adım adım Osmanlı toprakları İtilaf devletlerince işgal altına alınırken, bunlar hâlâ, "Bugün hepimizin çok iyi bilmesi gerekir ki İngiltere ve müttefikleri bize düşman değildir." diyebiliyorlar, "Türklerin kendi güçleri ile adam olmalarına imkân yok. Yatağımıza serilmeden önce bir kere daha İngiltere'ye elini uzatması gerekir." diye yazıyorlardı. 22 Mayıs 1919'da toplanan Saltanat Şurası'nda Hürriyet ve İtilaf Partisi temsilcisi "kadim dostlardan birinin dostluğunu" elde etmekle ülkenin kurtulacağından söz ederken, bu dostun "en kötü zamanlarda bile ulusal duygularımızı, onurumuzu rencide etmeyen" İngiltere olduğunu Refi Cevat, gazetesinde açıklıyordu. İngiliz yanlıları ilk zamanlar İngiliz mandacılığı yerine, İngiliz dostluğundan, İngiliz yardımından söz ederek insanları ürkütmek istememesine karşılık; başta Osmanlı padişahı olmak üzere, saray ve çevresi, Hürriyet ve İtilaf Partisi mensupları İngiliz mandacılığını savunuyorlardı. Oysa İngiliz başbakanı, Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetimi konusunda, bağlaşık devletlerin sorumluları olan yandaşlarıyla yaptığı toplantılarda "Türkler yüzyıllardır Avrupa'dadırlar. Hep bir bela, bir baskı ögesi, bir karışıklık kaynağı olagelmışlerdir. Türk, hiçbir

zaman Avrupalı olamamış, Avrupa uygarlığını içine sindirememiş ve sürekli savaş nedeni olmuştur.” diyerek, Türklerin tarih sahnesinden silinmesini istiyordu. Bir yandan devlet yönetiminde bulunanların çabası, öbür yandan Sait Molla'nın öncülüğünde kurulan İngiliz Muhibleri Cemiyetinin çalışmaları sonucu, İngiliz himayeciliği düşüncesi giderek güçlendi. Zira İngiliz Muhibleri Cemiyetinin kurucularından ve önde gelen kişilerinden olan Sait Molla, tüm belediye başkanlarına gönderdiği bir yazıda “vilayet ahalisinin hemen” İngiliz Muhibleri Cemiyetine katıldıklarını ve “İngiliz müzaheretini” talep ettiklerini belirtmelerini istedi. Bu isteğe bazı yöneticiler olumlu cevap verirken bazıları kuşkuyla karşıladı. İngiliz Muhibleri Cemiyeti, hükûmetin de desteğini alarak zabıta ve belediye memurlarını kapı kapı dolaştırarak mandacılık konusunda propaganda yaptırdı. Amaçları ilerde bu konuda bir halkoyuna başvurulur ise halkın İngiliz mandacılığı yanında yer almalarını sağlamaktı. Saray ve çevresi, İngiliz himayeciliği sayesinde Panislamizmi gerçekleştirmeyi de ümit ediyordu. O nedenle de kendilerine karşı çıkanları -özellikle ulusalcıları- Osmanlı halkı arasına nifak tohumları atmakla suçluyor, “milli” olarak görülen her şeyi düşman sayıyordu. Ancak, İngiliz mandacılığı ulusçu düşünceye yenik düşecek yandaşı Osmanlı yönetimiyle birlikte tarihin derinliklerine gömülecektir.

Amerikan Mandacılığı: Mondros Silah Bırakışması sonrasında Osmanlı Devleti'nin artık tek başına varlığını ve bağımsızlığını sürdüremeyeceğini düşünen eski Almanya yanlısı kimi aydınlar da Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumak, azınlıkları bahane edilerek büyük devletlerin Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmasını önlemek, adaletli ve sürekli bir yönetim kurarak ülkenin geliştirilmesine katkıda bulunabilmek, bunun için yabancı sermayeden ve yabancı uzmanlardan yararlanabilmek amacıyla Wilson ilkelerine sarıldılar. Çoğunluğunu gazeteci ve hukukçuların oluşturduğu bir kısım aydın Wilson Prensipleri Cemiyeti adı altında bir örgüt kurdular (4 Aralık 1918). Cemiyetin kurulmasından sonra kamuoyu oluşturmak için büyük bir kampanyaya başladılar. Vakit, Yeni Gün başta olmak üzere birçok gazete de bu konuda onları destekledi. Wilson Prensipleri Cemiyeti başlangıçta Amerikan mandacılığı yerine Amerikan yardımından, Amerikan “müzaheretinden” söz etti. Fakat daha sonra açıkça Amerikan mandasını savundu. Örneğin Ahmet Rauf son amacın bağımsızlık olmasına karşın, bu amacın gerçekleştirilebilmesi için “mali, ilmi, sınai ve hatta idari” yardımın zorunlu olduğunu belirterek, Cemiyet-i Akvam'ın kefaleti altında büyük devletlerden birinin Osmanlı topraklarını siyasi ve idari yönden hiçbir bölünmeye izin vermeyecek bir biçimde “manda” yönetimi altına almasını istedi. Sözü edilen büyük devletin de “genç, dinç ve mefküreperest” bir devlet olan Amerika olmasını belirtti. Ahmet Emin Bey ise ülkenin ekonomik ve toplumsal koşullarının çok kötü olması nedeniyle tam bağımsızlık elde edilse bile bunun uzun süre sürdürülemeyeceğini, Amerikan mandacılığı benimsenmez ise, Türk ulusunun her taraftan kendini tehdit eden tehlikeler nedeniyle, yalnız bağımsızlığını değil bütünlüğünün de kaybedileceğini iddia etti. Halide Edip de gelecekte tüm halk kesiminin katılacağı çağdaş, ulusal ve bağımsız güçlü bir devlet olabilmek için, Türkiye'yi bir bütün olarak korumanın, tüm halkı gelişmekten alıkoyan engelleri kaldırarak, ülke halkını ahenk ve sükûn içinde yaşatmanın zorunlu olduğunu, bunun da, doğuda toprak tutkusu olmayan, Filipinler'i, Küba'yı çağdaş bir yönetime kavuşturan Amerika'nın “müzaheretiyile” elde edilebileceğini yazdı. Amerikan mandacıları İzmir'in işgalini, bırakışmadan sonraki sınırlar içinde kalan toprakların da parçalanacağına somut bir kanıt olarak gösteriyorlardı. Bunlar, kurtuluşun bir büyük devletin mandası altına girmekten başka yolu olmadığı tezini işlediler. Anadolu'daki tam bağımsızlıkçıları yanlarına çekebilmek için büyük gayret gösterdiler. Halide Edip başta olmak üzere birçok kişi Amerikan mandasının benimsenmesi için Erzurum'da bulunan Mustafa Kemal Paşa ile ilişkiye geçtiler. Sivas Kongresi'nde temsilcileri aracılığıyla Amerikan Mandacılığını açık açık savundular. Fakat mütareke sınırları içindeki toprakları bölünmez bir bütün sayan ve tam bağımsızlıkla çelişen Amerikan mandacılığının benimsenmesi Mustafa Kemal Paşa'nın ince politikasıyla engelledi. Amerikan mandacılığını savunanların büyük bir kesimi İttihat ve Terakki yanlısı kişilerdi. Mondros Bırakışması sonrasında siyasal iktidarı ele geçiren Hürriyet ve İtilafçılar, İttihatçılara karşı sert

bir politika yanlısı olmuşlardı. Osmanlı Devleti'ni, Almanya'nın yanında savaşa soktukları için İngiltere ve Fransa, İttihatçuları sevmiyordu. Bu nedenle İttihatçılar, Amerikan mandacılığını savunarak hayatlarını ve buldukları konumu korumak istiyorlardı. Amerikan mandacıları, Sivas'ta istedikleri başarıyı elde edememeleri ve Amerika'nın, Türkiye'nin tümü veya bir bölümü üzerinde mandacılığı benimsememesi üzerine mandacılık düşüncesini bir yana iterek, ulusal tam bağımsızlıkçı düşüncenin yanında yer aldılar. Böylece tam bağımsızlıkçılar, ulusal bütünlüğü sağlamada önemli bir engeli daha aşmış oldular.

İhsan GÜNEŞ

KAYNAKÇA

EROL, Mine, **Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi (1919-1920)**, İleri Basımevi, Giresun 1972.

Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk (1919-1927)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1989.

GÜNEŞ, İhsan, **Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)**, İş Bankası Kültür Yayını, Ankara 1997.

İĞDEMİR, Uluğ, **Sivas Kongresi Tutanakları**, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1969.

MERAY, Seha, **Lozan'ın Bir Öncüsü Profesör Ahmet Selahattin Bey (1878-1920)**, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1976.

OLCAY, Osman, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara 1981.

TEVETOĞLU, Fethi, **Millî Mücadele Yıllarında ki Kuruluşlar**, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1988.

28/11/2023 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/mandacilik/?pdf=3505> adresinden erişilmiştir